

JÓZEF BAKALARZ TChr

STAN PRAWNY POLONIJNYCH PLACÓWEK DUSZPASTERSKICH

Duszpasterstwo migrantów ma charakter specjalny, gdyż uwzględnia szczególne potrzeby duchowe ludzi innego pochodzenia, języka i kultury. Od strony organizacyjnej jest ono nietypowe, gdyż powiązane jest z różnymi społecznościami narodowymi i kościelnymi. Z tej racji jest źródłem ustawicznych niemal konfliktów w dziedzinie uzgadniania praw i realizowania dobra grupy migrantów z jednej, a miejscowego społeczeństwa z drugiej strony.

Do bezkonfliktowego kierowania tym duszpasterstwem konieczny jest nadrzędny autorytet Stolicy Apostolskiej, która dąży do sprawiedliwego zharmonizowania interesów oraz dóbr zarówno migrantów, jak i Kościołów lokalnych. W tym celu najwyższy prawodawca kościelny określa zasadniczy status prawny duszpasterstwa migrantów. Daje on jakby teoretyczny model tego duszpasterstwa, który w praktyce znacznie się różnicuje pod wpływem konkretnych warunków różnych krajów i diecezji.

Placówki duszpasterstwa polonijnego kierują się normami prawa powszechnego i partykularnego. Stąd i one w różnych krajach posiadają nieco odmienny stan prawny i faktyczny, a przede wszystkim własną, niepowtarzalną specyfikę. Z tej racji w artykule stosowane są dwa terminy: „duszpasterstwo migrantów” oraz „duszpasterstwo polonijne”. Ten pierwszy wskazuje normy prawa powszechnego odnoszące się do omawianych placówek, natomiast drugi termin służy do ukazania rzeczywistego stanu (prawnego i faktycznego) placówek duszpasterstwa polonijnego w różnych krajach.

Poznanie stanu prawnego w tej dziedzinie wymaga przedstawienia trzech spraw: I. podstaw istnienia, II. zasad kierowania i funkcjonowania oraz III. form organizacyjnych placówek duszpasterstwa migrantów.

I. PODSTAWY ISTNIENIA PLACÓWEK DUSZPASTERSTWA POLONIJNEGO

Wiele przyczyn składa się na to, że migranci przeżywają w nowym środowisku kryzys religijno-moralny, a równocześnie pod względem duszpasterskim znajdują się w dużo gorszej sytuacji niż inni wierni w diecezji. Kościół okazuje im dlatego szczególne zainteresowanie i otacza opieką. Wśród różnych instytucji opiekuńczych faworyzuje on specjalne duszpasterstwo migrantów¹.

Praktyka tego duszpasterstwa sięga VIII w., a prawodawstwo kościelne, które nakazywało organizować oddzielne duszpasterstwo dla ludności innego języka, zwyczajów i obrzędów, formułowało się od Soboru Laterańskiego IV (1215), którego zasadnicze postanowienia znalazły swój wyraz w Kodeksie Prawa Kanonicznego, w kan. 216 § 4, określającym normy zakładania parafii personalnych dla migrantów².

W XIX i w pierwszej połowie XX w., czyli w okresie ożywionej i masowej migracji, prawo kościelne dawało ogólne podstawy do organizowania specjalnego duszpasterstwa migrantów, w tym również i migrantów polskich. Prawo to było jednak mało sprecyzowane i mało zobowiązujące wobec biskupów miejsca migracji. W praktyce tworzenie placówek tego duszpasterstwa było raczej sprawą porozumień, dyplomacji czy przetargów między biskupami krajów emigracyjnych oraz imigracyjnych. Dla zorganizowania opieki nad Polakami w Niemczech biskupi polscy w rozmowach z biskupami niemieckimi posłużyli się jako argumentem statystyką duszpasterstwa niemieckiego w Polsce³. W wielu wypadkach biskupi krajów emigracyjnych oraz sami emigranci szukali w tej sprawie protekcji papieży⁴. Ci zaś, począwszy od Leona XIII, zarówno na prośbę jak i z własnej inicjatywy, występowali często w obronie praw migrantów oraz przypominali biskupom krajów imigracyjnych obowiązek organizowania specjalnego duszpasterstwa migrantów⁵.

Sytuacja w tej dziedzinie radykalnie polepszyła się z chwilą wydania

¹ Pius XII. Const. ap. *Exsul familia* (EF) z 1 VIII 1952 (AAS 44:1952 s. 649-704); S. C. Episcopis instr. *De pastorali migratorum cura* (= DPMC) z 22 VIII 1969 (AAS 61:1969 s. 614-643).

² J. Bakalarz. *Parafia personalna dla migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła Zachodniego*. Lublin 1978 s. 25-55.

³ Cz. Kamiński. *Duszpasterstwo na emigracji*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. T. 1. Lublin 1969 s. 643-644.

⁴ Na zjeździe w Lucernie (1890) przedstawiciele migrantów różnych krajów wystosowali w tej sprawie memoriał do Leona XIII. Zob. „Studi Emigrazione” 5:1968 nr 11-12 s. 88-91.

⁵ F. Arnold. *Seelsorge für die Auswanderer*. „Österreichisches Archiv für Kirchenrecht” 4:1953 s. 7-23.

przez Piusa XII w dniu 1 sierpnia 1952 r. konst. ap. *Exsul familia*. Ten jakby kodeks prawa duszpasterstwa migracyjnego zawierał zasadę, że migrantów należy otoczyć tak staranną opieką, aby była ona współmierna do ich potrzeb i nie mniejsza od tej, z której korzystają inni wierni w diecezji⁶. Równocześnie konstytucja określiła prawną organizację i konkretne zasady sprawowania opieki duszpasterskiej nad tą kategorią ludzi. Odtąd placówki duszpasterstwa migrantów zdobyły mocną podstawę swego istnienia oraz wyraźnie określone stanowisko prawne.

Nowe elementy w tej dziedzinie wnoszą dekrety Soboru Watykańskiego II⁷ oraz prawodawstwo posoborowe. Akcentują one obowiązek biskupów organizowania opieki nad migrantami w diecezjach oraz podkreślają, że winna to być opieka specjalna. Według instrukcji *De pastoralis migratorum cura* z 22 sierpnia 1969 r. warunki życia migrantów są tak dalece różne od tych, do których przywykli w ojczyźnie, że opieka duchowa miejscowych proboszczów jest dla tych ludzi mało przydatna⁸. Dlatego migrantów należy otoczyć opieką specjalną, uwzględniającą ich szczególne warunki i potrzeby. Jako rozwiązanie tej sprawy instrukcja wskazuje biskupom szeroki wachlarz form organizacji duszpasterstwa migrantów, o czym będzie mowa poniżej.

W uzasadnieniu podstaw istnienia omawianego duszpasterstwa nie należy ograniczać się jedynie do pozytywnych postanowień Kościoła, lecz należy sięgnąć do doktryny i praktyki kościelnej, a nawet odwołać się do występujących w tej dziedzinie elementów prawa naturalnego. Konkretnie wymaga to poznania stanowiska Kościoła wobec: 1. wartości etnicznych migrantów, 2. ich języka ojczystego oraz 3. duszpasterzy etnicznych.

1. WARTOŚCI ETNICZNE

Kościół jest wspólnotą religijną uniwersalną. Jego uniwersalizm nie niszczy jednak naturalnych różnic między ludźmi oraz ich odrębności etnicznych. Stąd Kościół uznaje naturalne prawo do istnienia narodów i mniejszości narodowych; respektuje ich specyficzne cechy i własną kulturę — całe ich dziedzictwo narodowe. Wszystkie wartości etniczne jednakowo szanuje i uświęca, ubogaca się nimi oraz wykorzystuje dla ewangelizacji poszczególnych narodów i grup ludzkich⁹.

Dowodem poszanowania i obrony wartości etnicznych migrantów jest szereg dokumentów Kościoła włącznie z najnowszą instrukcją, według

⁶ Tit. I s. 692.

⁷ Decr. *Christus Dominus* n. 18.

⁸ DPMC n. 15.

której duchowe dziedzictwo myśli, tradycji i kultury migrantów musi być wszędzie otoczone największym szacunkiem. Sami migranci winni te dobra kultywować i rozwijać¹⁰.

Tę postawę Kościoła wobec wartości etnicznych imigrantów trzeba tłumaczyć obowiązkiem respektowania nakazu prawa naturalnego w tej dziedzinie, potrzebą tych wartości dla pełnego, harmonijnego rozwoju osobowego oraz wymogami skutecznego duszpasterstwa tych ludzi.

2. JĘZYK OJCZYSTY

Naturalnym środkiem przekazywania prawdy Bożej jest język. Dla owocnego duszpasterstwa nie wystarcza, aby był to jakikolwiek język komunikatywny, ale winien to być język ojczysty wiernych. Tylko on jest dla nich w pełni zrozumiały i psychologicznie bliski i stąd jest najlepszym środkiem wyrażania i przyjmowania wartości religijnych. Jest on jakby kluczem do duszy danego narodu¹¹.

Z tej racji Kościół umożliwia migrantom duszpasterstwo w ich języku, pozwala na używanie tego języka w liturgii oraz nakazuje, aby język migrantów wszędzie szanować¹².

W prawie kościelnym język (*sermo*) oznacza nie tylko środek porozumiewania się, lecz także specyficzną mentalność migrantów. Stąd duszpasterstwo specjalne ma również sens wtedy, gdy migranci znają język ojczysty tylko w małym stopniu.

3. DUSZPASTERZ ETNICZNY

Liczne dokumenty i praktyka wskazują, że Kościół preferuje zasadę, aby każdy naród miał swoich własnych duszpasterzy. Duszpasterze etniczni są bowiem dla wiernych pod wieloma względami bliżsi oraz cieszą się większym zaufaniem. Z drugiej strony znają oni język, mentalność oraz duszę rodaków i stąd mogą w pełni zaspokoić ich duszpasterskie potrzeby¹³.

Doceniając tę zasadę papieże wzywali biskupów krajów emigracyjnych, zwłaszcza włoskich i polskich, by wysyłali kapłanów dla sprawo-

⁹ Pius XII. Enc. *Summi Pontificatus* z 22 X 1939 (AAS 31 : 1939 s. 428-429). Zob. dokumenty soborowe: *Lumen gentium* n. 13; *Gaudium et spes* n. 58; *Ad gentes divinitus* n. 25. 26.

¹⁰ DPMC n. 11, 34 § 3.

¹¹ Th. Grentrop. *Religion und Muttersprache*. Münster 1932 s. 40-45, 141-151.

¹² DPMC n. 11, 13, 32, 35.

¹³ Pius XI. Ep. *Admodum gaudemus* z 5 IV 1923 (AAS 15 : 1923 s. 217).

wania opieki nad emigrantami¹⁴. Tym sposobem uformowała się instytucja misjonarza migrantów, której *Exsul familia* nadała określony status prawny¹⁵. Dokument ten zaznacza, że posługa misjonarzy jest znacznie pożyteczniejsza niż innych kapłanów¹⁶.

Najnowsza instrukcja z naciskiem stwierdza, że opiekę nad migrantami powinni sprawować duszpasterze tego samego języka i pochodzenia co migranci. Dlatego biskupi krajów migracyjnych mają starać się o tych kapłanów, a biskupi krajów emigracyjnych powinni przygotować i wysyłać kapłanów do pracy emigracyjnej¹⁷.

Przedstawione wyżej argumenty świadczą, że najwyższa władza kościelna uznaje specjalne duszpasterstwo migrantów za instytucję o trwałym obywatelstwie w Kościele. Zakładanie placówek tego duszpasterstwa nie jest więc ze strony biskupów sprawą przywileju, ale ścisłym zobowiązaniem prawnym i moralnym.

W praktyce potrzeba duszpasterstwa migrantów nie jest obecnie w zasadzie kwestionowana. Wielu biskupów diecezji imigracyjnych szczerze się o nie troszczy, o czym świadczą ich coraz liczniejsze oferty składane biskupom i przełożonym zakonnym w Polsce, by przysyłali kapłanów dla obejmowania placówek polonijnych zarówno starych, jak i nowo powstających.

II. ZASADY KIEROWANIA I FUNKCJONOWANIA PLACÓWEK POLINIJNYCH

Dla uniknięcia konfliktów między migrantami a miejscowymi biskupami należy odnaleźć odpowiedni modus vivendi w dziedzinie kierowania i funkcjonowania placówek polonijnych. Wymaga to ustalenia i respektowania zasad odnośnie do: 1. kierowania, 2. sposobu duszpasterzowania oraz 3. trwałości tych placówek.

1. KIEROWANIE PLACÓWKAMI POLONIJNYMI

Patrząc na organizację duszpasterstwa migrantów w aspekcie historycznym dostrzega się dwie przeciwne tendencje. Jedna zmierza do cał-

¹⁴ Leo XIII. Ep. *Quam aerumosa* z 10 XII 1888. *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*. T. 8. Romae 1889 s. 380-381; Pius X. Decr. *Iam pridem* z 19 III 1914 (AAS 6: 1914 s. 173-176).

¹⁵ Tit. II n. 9-40; A. Caretta. *I missionari degli emigranti nella Costituzione Apostolica Exsul Familia*. Roma 1957.

¹⁶ Tit. I s. 653.

¹⁷ DPMC n. 11, 27, 31 § 1.

kowitego podporządkowania tego duszpasterstwa biskupom miejsca imigracji, a więc do pozbawienia go własnej struktury organizacyjnej. W konsekwencji dąży ona do zaspokojenia potrzeb migrantów wyłącznie w ramach duszpasterstwa ogólnego w diecezji i parafii. Duszpasterze etniczni byłiby w tej sytuacji doraźnymi pomocnikami proboszczów.

Zwolennicy drugiej tendencji pragną szerokiej, jeśli nie pełnej, autonomii duszpasterstwa emigrantów wobec miejscowych biskupów, a powiązania go z biskupami kraju pochodzenia. Placówki tego duszpasterstwa miałyby być niejako ekspozyturami Kościoła miejsca emigracji.

Stolica Apostolska odrzuca obie próby rozwiązania tego zagadnienia. Pierwszą z racji założenia szybkiej asymilacji migrantów, a drugą z powodu utrzymywania segregacji etnicznych oraz dążeń nacjonalistycznych.

Rozwiązanie, jakie nakazuje w tej dziedzinie Kościół, ma charakter złożony. Oscyluje ono w środku między wspomnianymi skrajnościami. Według niego placówki duszpasterstwa migrantów muszą być ściśle związane z diecezjami miejsca imigracji, ale równocześnie powinny utrzymywać więź duchową z Kościołem miejsca emigracji.

a) Placówki duszpasterstwa migrantów a diecezje imigracji

Według ogólnych zasad prawa wszelkie placówki duszpasterstwa należą do diecezji, na terenie której się znajdują, a więc są integralną częścią lokalnego Kościoła i realizują jego program duszpasterski. Nadrzędną i bezpośrednią władzę nad nimi posiada miejscowy ordynariusz. On — jako ich biskup własny — decyduje o formie organizacyjnej każdej z placówek, on je eryguje, zmienia i nimi kieruje¹⁸. Biskup ten nadaje misjonarzowi urząd lub udziela mu jurysdykcji, w wielu wypadkach określa jego kompetencje. Misjonarzowi zastępuje jego własnego biskupa oraz traktuje go jak każdego innego duszpasterza w diecezji¹⁹.

Omawiane placówki są silnie powiązane także z miejscowymi parafiami. Z wyjątkiem parafii personalnej wszystkie inne nie są w pełni wyodrębnionymi ani samodzielnymi jednostkami duszpasterstwa. W większym lub mniejszym stopniu są one złączone z parafiami, a często zdane na ich pomoc, zwłaszcza w zakresie korzystania z miejsc kultu²⁰.

Należący do własnych wspólnot migranci nie przestają być parafianami miejscowego proboszcza, ani też nie są wyjęci spod jego opieki.

¹⁸ Kan. 334 § 4; 335, 336; *Lumen gentium* n. 20, 27; *Christus Dominus* n. 8, 11; DPMC n. 37 § 2, 42.

¹⁹ DPMC n. 37, § 2, 40, 42, 43.

²⁰ Tamże n. 30 § 2; H. O'Leary. *The Migrant Chaplain*. Ballarat 1956 s. 14-15.

Mimo obecności misjonarza na danym terenie proboszcz zachowuje nad migrantami jurysdykcję oraz wszystkie prawa proboszczowskie. Dlatego migranci mogą z całą swobodą korzystać z opieki misjonarza lub proboszcza²¹. Nowa instrukcja zaznacza, iż troska o migrantów *in parochos potissimum recidit*, oznacza, że w stosunku do proboszcza misjonarz spełnia duszpasterstwo raczej uzupełniające i w pewnym sensie pomocnicze²².

b) Placówki duszpasterstwa migrantów a Kościół miejsca emigracji

Mimo silnych powiązań z miejscową diecezją placówki, o których mowa, zachowują pewną odrębność i własną specyfikę. Mają one określony status prawny, który winien respektować każdy biskup; mają własną wewnętrzną organizację opartą na zasadzie personalno-terytorialnej, a nadto posiadają organizację ponaddiecezjalną, której najwyższą instancją kierowniczą i kontrolującą jest Kongregacja Biskupów, a w jej imieniu Papieska Komisja do Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów²³.

Prawo zapewnia tym placówkom więź z Kościołem miejsca emigracji. Konkretnie Kościół w Polsce, reprezentowany przez szereg instytucji, oddziałuje w różny sposób na placówki duszpasterstwa polonijnego, a do pewnego stopnia nimi kieruje, jeśli idzie o sposób duszpasterzowania. I tak Konferencja Biskupów Polskich zabiega o organizowanie opieki duchowej nad polskimi emigrantami, udziela kapłanom specjalnego mandatu do sprawowania opieki duszpasterskiej nad nimi, a także zatwierdza dla placówek polonijnych teksty liturgiczne w języku polskim wraz z odpowiednimi adaptacjami obrzędów²⁴. Całością spraw duszpasterstwa polonijnego kieruje Protektor Polonii — Prymas Polski, a w jego imieniu specjalny delegat w Rzymie (kard. W. Rubin)²⁵. W poszczególnych krajach imigracyjnych dużą rolę spełniają rektorzy Polskich Misji Katolickich, którzy posiadają władzę zwierzchnią nad duszpasterzami polonijnymi oraz pewne uprawnienia do koordynowania i kontrolowania ich pracy duszpasterskiej²⁶.

Placówki polonijne utrzymują więź z Kościołem ojczystym głównie poprzez instytucję misjonarzy migrantów. Są to kapłani pochodzący oraz

²¹ EF II n. 36 § 2; DPMC n. 30 § 2, 39 § 3.

²² Tamże n. 30 § 2.

²³ Tamże n. 16-21; Paulus VI. Motu proprio *Apostolicae caritatis* z 19 III 1970 n. 2-4 (AAS 62: 1970 s. 196).

²⁴ *Christus Dominus* n. 18; DPMC n. 22-23, 36 § 2; S. C. Rituum instr. *Inter Oecumenici* 26 IX 1964 n. 29-31, 41 (AAS 56: 1964 s. 877-900).

²⁵ Kamiński, jw. s. 644-645.

²⁶ DPMC n. 44-51; Kamiński, jw. s. 647-650.

inkardynowani zazwyczaj do diecezji polskich i mający tutejszą formację duszpasterską. Prawodawca broni ich personalnej oraz duszpasterskiej niezależności wobec miejscowych duszpasterzy. Ich jurysdykcję określa on najczęściej jako zwyczajną, a więc wypływającą z urzędu, a nie z delegacji biskupa czy proboszcza. Wobec wiernych czyni on misjonarzy duszpasterzami własnymi, zrównanymi w prawach i obowiązkach — z pewnymi jednak różnicami — z proboszczami²⁷. Na wzór proboszczów misjonarze mają obowiązek rezydencji, prowadzenia ksiąg parafialnych oraz oddzielnej administracji dóbr kościelnych²⁸. Jeśli trzeba, mogą oni posiadać własnych wikariuszy pomocników.

Optyczną odrębność organizacyjną i duszpasterską placówki duszpasterskie migrantów ukazują zwłaszcza wtedy, gdy posiadają własne kościoły lub kaplice, domy migranta oraz inne instytucje pomocnicze w duszpasterstwie.

Z przedstawionych ustaleń prawa wynika intencja Kościoła, aby placówki duszpasterstwa migrantów włączyć w diecezję i jej życie, ale równocześnie zapewnić im niezbędną odrębność i specyfikę, aby mogły rzeczywiście służyć ludziom innego pochodzenia, kultury i mentalności.

Stan faktyczny placówek polonijnych w tej dziedzinie jest bardzo zróżnicowany. W większości krajów, jak np. we Francji czy Anglii, są one kierowane według przedstawionych wyżej zasad. W Niemczech Zachodnich cieszyły się one, jak dotąd, większą autonomią, gdyż bezpośrednią jurysdykcję nad nimi wykonywał ordynariusz dla Polaków w Niemczech. Mniejszą natomiast niezależność posiadają placówki polonijne w krajach, których biskupi nie przyjęli — przynajmniej w pełni — postanowień konstytucji *Exsul familia*, jak np. w Australii, a zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, gdzie brakuje nadrzędnej struktury organizacyjnej i kierowniczej nad parafiami polonijnymi. Nietypowa sytuacja pod tym względem jest w Brazylii, gdzie duszpasterstwo polonijne łączy się najczęściej z duszpasterstwem miejscowym. Nawet w tym samym kraju wspólnoty polonijne cieszą się różnym stopniem autonomii w zależności od miejscowych warunków oraz od formy organizacyjnej danej placówki.

2. SPOSÓB DUSZPASTERZOWANIA

Między miejscowymi proboszczami a misjonarzami migrantów wynikają częste konflikty na tle sposobu duszpasterzowania. Ci pierwsi, w imię jedności duszpasterstwa, zwalczają odmienny styl duszpasterzo-

²⁷ EF II n. 34-35; DPMC n. 39 § 1.

²⁸ EF II n. 35; DPMC n. 37 § 3, 39 § 4.

wania wśród imigrantów. Drudzy zaś lekceważą niejednokrotnie miejscowe zasady duszpasterzowania hołdując metodom duszpasterskim przyjętym z kraju ojczystego.

Stolica Apostolska również w tej sprawie szuka złotego środka, odrzucając zarówno szkodliwy uniformizm, jak i skrajny etnicyzm w duszpasterstwie migrantów. Według niej należy uzgodnić zasadę jedności duszpasterzowania w diecezji z postulatem specyfiki duszpasterzowania wśród migrantów.

a) *Jedność duszpasterzowania*

Z wielu dokumentów wynika, że duszpasterstwo migrantów winno łączyć się ściśle z duszpasterstwem diecezjalnym. Dlatego misjonarz nie może pracować w oderwaniu od duszpasterstwa miejscowego. Przeciwnie ma on obowiązek, jak to zaznacza nowa instrukcja, dostosować się do miejscowych warunków i metod duszpasterskich, przestrzegając dokładnie diecezjalnych zarządzeń z tej dziedziny²⁹. Ordynariusza miejsca winien on uznać za bezpośredni autorytet, który — w granicach obowiązującego prawa — decyduje również o sposobie duszpasterzowania imigrantów w diecezji³⁰. Nowe prawodawstwo wielokrotnie przypomina o obowiązku współpracy misjonarzy z miejscowymi proboszczami³¹.

W konsekwencji prawo wymaga od misjonarza, aby jego duszpasterzowanie miało charakter eklezjalny, by prowadzeni przez niego migranci czuli się zarówno członkami diecezji, jak i Kościoła powszechnego. Poszczególne grupy migrantów winny stać się prawdziwymi wspólnotami kościelnymi otwartymi dla innych wspólnot oraz włączającymi się do dzieł apostołatu o charakterze ogólnodiecezjalnym³².

b) *Etniczny charakter duszpasterzowania*

Duszpasterstwo migrantów byłoby niepotrzebne, gdyby nie różniło się od duszpasterstwa miejscowego. Tworząc placówkę duszpasterstwa migrantów biskup zgadza się tym samym na uwzględnienie w niej odmiennego stylu duszpasterzowania, a w szczególności na dopuszczenie różnych elementów etnicznych, specjalnych metod, obyczajów i praktyk, które są właściwe kulturze i religijności oraz mentalności danej grupy migrantów.

Sam prawodawca powszechny pozwala używać języka ojczystego

²⁹ EF II n. 38; DPMC n. 42. Zob. S. C. Conc. decr. *Cum plures* z 22 II 1927 (AAS 19: 1927 s. 99-100).

³⁰ Kan. 334 § 1, 335, 336; *Christus Dominus* n. 8, 11; DPMC n. 42, 33 § 4.

³¹ DPMC n. 30 § 1-3; 39 § 3; 40, 42, 55 § 1.

³² *Christus Dominus* n. 30; *Apostolicam actuositatem* n. 10; DPMC n. 10, 58, 60.

migrantów w nauczaniu, słuchaniu spowiedzi oraz nabożeństwach paraliturgicznych, do czego nie trzeba pozwolenia biskupa. Stosowanie tego języka w liturgii, a więc we mszy, sakramentach oraz sakramentaliach jest uzależnione od pozwolenia ordynariusza, do udzielenia którego prawo kościelne wyraźnie go zachęca ³³.

Za milczącą przynajmniej zgodą ordynariusza misjonarze mogą wprowadzić do duszpasterstwa uznane w kraju ojczystym partykularne święta liturgiczne, patronalne uroczystości religijno-narodowe oraz zaaprobowane przez tamtejszą władzę kościelną przepisy i zwyczaje z dziedziny kultu publicznego ³⁴. Zarządzenia biskupów krajów emigracyjnych dla migrantów mają moc prawną dopiero wtedy, gdy zostaną przyjęte przez miejscowego ordynariusza.

Zwyczaje i praktyki, które nie wchodzą w zakres kultu publicznego, nie wymagają formalnej aprobaty ordynariusza, chyba że są sprzeczne z miejscowym prawem ³⁵.

Jak widać, Kościół pragnie, aby duszpasterstwo migrantów czerpało wartości z żywego skarbcza kultury oraz duszpasterstwa ojczystego. W przenoszeniu jednak tych wartości wymaga on pewnej kontroli oraz dostosowania elementów etnicznych do warunków miejscowych.

Zakres stosowania elementów etnicznych, zwłaszcza języka ojczystego, w duszpasterstwie polonijnym jest zróżnicowany zarówno w poszczególnych krajach, diecezjach, jak i placówkach duszpasterskich. Faktyczny stan rzeczy w tej dziedzinie zależy od woli poszczególnych biskupów, w dużej mierze od osobistych nastawień duszpasterzy (np. w Stanach Zjednoczonych), a przede wszystkim od stopnia integracji danej grupy polonijnej, co uwidacznia się szczególnie w duszpasterstwie dzieci i młodzieży.

3. TRWAŁOŚĆ PLACÓWEK DUSZPASTERSTWA POLONIJNEGO

W okresie posoborowym w Stanach Zjednoczonych ujawnił się ostry konflikt między biskupami a tamtejszą Polonią na tle zmiany lub znoszenia polonijnych parafii. Fakt ten wskazał, że miejscowi biskupi, dążą zazwyczaj do skracania czasu duszpasterstwa migrantów, podczas gdy większość duszpasterzy migrantów chciałaby to duszpasterstwo maksymalnie utrwalić ³⁶.

³³ S. C. Rituum instr. *Eucharisticum mysterium* z 25 V 1967 n. 19 (AAS 59 : 1967 s. 522) DPMC n. 32.

³⁴ Kan. 1260, 1261; *Sacrosanctum Concilium* n. 37; *Inter oecumenici* n. 22.

³⁵ Por. kan. 1261.

³⁶ J. B a k a l a r z. *Problem parafii personalnej dla migrantów w czasie So-*

Stolica Apostolska zajmuje i w tej sprawie stanowisko umiarkowane, a poniekąd paradoksalne. Według niej duszpasterstwo migrantów jest z natury czasowe, ale równocześnie winno być względnie trwałe.

a) *Natura czasowa duszpasterstwa migrantów*

Czasowość tego duszpasterstwa wynika z przyjętej przez Kościół doktryny o integracji, która jest procesem naturalnym i nieuchronnym, a w efekcie korzystnym zarówno dla migrantów, jak i miejscowego społeczeństwa³⁷. Warunkiem owocnej integracji jest jej spontaniczny charakter, pozbawiony jakichkolwiek nacisków i oporów w celu jej przyspieszenia lub opóźnienia³⁸. Taka integracja następuje stopniowo i powoli, a kończy się całkowicie w którymś z dalszych pokoleń.

Patrząc z tego punktu widzenia, misjonarz nie powinien izolować migrantów w ramach własnej wspólnoty i w ten sposób sztucznie utrzymywać własne duszpasterstwo. Swą posługę winien on traktować jako towarzyszenie migrantom w ich trudnym okresie wszechstronnego, a zwłaszcza religijnego integrowania się w miejscowej społeczności. Pod tym względem jego duszpasterstwo specjalne jest jakby pomostem między duszpasterstwem kraju pochodzenia a duszpasterstwem miejsca osiedlenia się migrantów.

Czasowy charakter duszpasterstwa migrantów rzutuje na trwałość placówek tego duszpasterstwa. Z zasady placówki te nie mają takiej trwałości jak placówki miejscowe i stąd wymagają one częstych zmian i adaptacji. Kurczowa obrona struktur organizacyjnych tych placówek prowadzi do ich całkowitego skostnienia i zamykania grupy wiernych w „etniczno-religijnym gettcie”³⁹.

boru Watykańskiego II oraz w prawodawstwie posoborowym Kościoła. „Zeszyty Naukowe KUL” 17:1974 nr 1-2 s. 113-116.

³⁷ W ułożeniu współżycia społecznego między migrantami a miejscową społecznością są możliwe trzy zasadnicze rozwiązania: a) izolacja migrantów w zamkniętych społecznościach etnicznych, b) asymilacja, czyli wchłonięcie migrantów przez miejscową społeczność bez uwzględnienia ich wartości etnicznych oraz c) integracja, czyli naturalne scalenie migrantów i miejscowej ludności w harmonijną całość z zachowaniem osobistej wolności migrantów. Kościół przyjmuje wyłącznie to trzecie rozwiązanie jako jedynie zgodne z duchem jedności i uniwersalizmu chrześcijańskiego. Należy przy tym zaznaczyć, że integracja nie powoduje utraty specyficznych cech i wartości etnicznych migrantów. Efektem tego procesu jest więc powstanie społeczeństwa jednego, lecz wielokulturowego. Por. A. Woźnicki. *Spoleczno-religijne założenia ruchu migracyjnego*. Toronto 1968 s. 67-79.

³⁸ DPMC n. 10.

³⁹ A. Perotti. *Riflessioni sociologiche e pastorali sulle parrocchie nazionali negli Stati Uniti*. W: *Problemi di storia, sociologia e pastorale dell'emigrazione*. Roma 1965 s. 115-118.

Z tego powodu prawodawstwo posoborowe przyznaje biskupom pełne prawa nie tylko w dziedzinie erygowania, lecz także innowacji tych placówek⁴⁰. Intencją prawodawcy nie jest likwidowanie duszpasterstwa migrantów, ale adaptacja i ożywienie omawianych placówek, a jeśli wyjątkowo zniesienie którejs z nich, to w tym celu, aby biskup mógł w innym miejscu założyć nową i bardziej dynamiczną.

b) *Długotrwałość duszpasterstwa migrantów*

Duszpasterstwo migrantów nie jest efemerydą. Trwa ono tak długo jak okres pełnej integracji migrantów.

Według *Exsul familia* migrantami, których należy otoczyć specjalną opieką duszpasterską, są przybysze z innego kraju oraz ich potomkowie w pierwszym stopniu linii prostej⁴¹. Posoborowe prawodawstwo odstąpiło od tego ciasnego i sztywnego kryterium, zastępując je pojęciem bardziej szerokim i elastycznym. Według nowego określenia migrantem jest ten, kto przebywa poza ojczyzną lub własną wspólnotą etniczną i z tego powodu potrzebuje specjalnej opieki duszpasterskiej⁴². O tym, czy ktoś jest migrantem decyduje obecnie nie liczba pokoleń, ale potrzeba specjalnej opieki z racji etnicznego pochodzenia. W zależności od różnych warunków i okoliczności migrantami mogą więc być przybysze oraz ich potomkowie w pierwszym, drugim, a nawet w dalszych pokoleniach⁴³.

To ujęcie prawa wskazuje, że Kościół nie traktuje duszpasterstwa migrantów jako czegoś doraźnego, ale pragnie mu zapewnić względnie dużą trwałość.

Trwałość konkretnych placówek duszpasterskich zależy od szeregu okoliczności (np. liczebności, rozmieszczenia, rodzaju migracji), a zwłaszcza od podatności danej grupy migrantów na proces integracyjny⁴⁴. W wypadku emigrantów polskich proces ten postępuje z reguły bardzo powoli i stąd duszpasterstwo polonijne trwa najczęściej w kilku pokoleniach, a jego placówki posiadają dużą trwałość i żywotność.

Chcąc zagwarantować tym placówkom odpowiednią trwałość prawodawca kościelny wyklucza możliwość arbitralnego postępowania biskupa w wypadku zmiany lub znoszenia parafii personalnych oraz misji duszpasterskich. W tej sytuacji prawo stawia przed biskupem szereg warun-

⁴⁰ Paulus VI. *Motu proprio Ecclesiae Sanctae* I, n. 21 § 3 (AAS 58 : 1966 s. 757-787); DPMC n. 33 § 1, nota 52.

⁴¹ EF II n. 40.

⁴² DPMC n. 15.

⁴³ Tamże n. 12; A. Perotti. *Assistance pastorale des migrants*. „Monitor Ecclesiasticus” 95 : 1970 s. 59-60.

⁴⁴ DPMC n. 12.

ków, a zwłaszcza podkreśla potrzebę ważnej przyczyny. Przyczyną tą jest nie co innego, jak dobro duchowe danej grupy wiernych, które biskup winien respektować na zasadzie sprawiedliwości. W wypadku naruszenia tego dobra istnieje możliwość rekursu do Stolicy Apostolskiej⁴⁵.

Jak już wspomniano, placówki duszpasterstwa polonijnego mają z reguły dużą trwałość. Niektóre z nich (w Stanach Zjednoczonych) liczą ponad sto lat i nie zanosi się na ich upadek. Przypominają one rzekę, której wody giną w morzu, ale równocześnie tysiączne źródła napełniają ją od nowa.

III. FORMY ORGANIZACJI PLACÓWEK DUSZPASTERSTWA POLONIJNEGO

Placówki, o których mowa, nazywa się często parafiami. Nazwę „parafia” w odniesieniu do nich można poniekąd usprawiedliwić z punktu widzenia teologicznego. W tym bowiem ujęciu grupy migrantów tworzą wspólnoty kościelne, w których dokonuje się uświęcenie osób poprzez głoszenie słowa Bożego, administrowanie sakramentów, publiczny kult liturgiczny oraz służbę bliźnim. Pod tym względem wspólnoty te pełnią rolę analogiczną do parafii⁴⁶.

Pod względem prawnym placówki te, z wyjątkiem niektórych, istotnie różnią się od parafii sposobem organizacji, autonomią, uprawnieniami duszpasterza oraz innymi elementami. Nieznajomość lub nierespektowanie tych różnic może niekiedy powodować nieważność aktów władzy jurysdykcyjnej misjonarza migrantów (np. przy błogosławieniu małżeństw), a przede wszystkim prowadzi to do konfliktów z miejscowymi proboszczami.

W historycznym rozwoju praktyki i prawodawstwa kościelnego ukształtowały się różne formy duszpasterstwa migrantów, w tym również polskich. Oto ich krótka prezentacja.

1. PARAFIA PERSONALNA

Parafia ta, zwana językową lub narodowościową, swymi początkami sięga przełomu XI i XII w. Pierwsza polonijna parafia powstała w 1855

⁴⁵ *Ecclesiae Sanctae* I, n. 21 § 3; B a k a l a r z. *Problem parafii personalnej* s. 117-119.

⁴⁶ Sz. Wesoły. *Czy parafia na emigracji ma przyszłość*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 26:1975 s. 168-177.

roku w osadzie Panna Maria w Teksasie. Rozwój parafii polonijnych w Stanach Zjednoczonych był tak żywiołowy, że w 1958 r. ich liczba wynosiła 769. W samym Chicago istniało ich wtedy ponad 40. Obecnie większość parafii polonijnych w tym kraju zatraciła swą specyfikę personalną, przyjmując różne formy mieszane. Dość liczne parafie polonijne istnieją również w Kanadzie, dwie znajdują się we Francji (Nantes i Lyon) oraz pięć w Brazylii.

Parafia personalna jest w pełni kanoniczną parafią, całkowicie odrębną i niezależną od parafii terytorialnej. Różni się od tej drugiej swym charakterem personalnym, gdyż obejmuje tylko wiernych danego języka lub pochodzenia etnicznego, zwykle zamieszkałych na określonym terytorium. Często jest złączona unią personalną z parafią terytorialną. Jej proboszcz, którym winien być kapłan pochodzenia migrantów, jest całkowicie zrównany w prawach z proboszczem terytorialnym. Mimo że jego jurysdykcja jest kumulowana, to jednak wobec swych wiernych wykonuje on ją pierwszorzędnie i stąd proboszcz terytorialny winien respektować jego prawa proboszczowskie⁴⁷.

Jako oddzielna jednostka organizacji duszpasterstwa w diecezji, parafia ta ma prawo posiadania nie tylko własnego kościoła, lecz także różnych instytucji pomocniczych. Z tej racji jest ona formą duszpasterstwa bardzo pożądaną przez migrantów. Ona też najlepiej chroni migrantów przed przedwczesną integracją.

Prawodawca kościelny zachęca biskupów do zakładania parafii personalnych, ale tylko w tych miejscach, gdzie grupa migrantów jest bardzo liczna i ma charakter stały⁴⁸. Wolno sądzić, że w przyszłości biskupi będą raz po raz te parafie zakładali, gdyż posiadają oni obecnie wobec tych parafii pełne uprawnienia. Ich lęk przed parafią personalną jako „nietykalną” najprawdopodobniej zaniknie. Przykładem świeżo erygowanej parafii polonijnej jest parafia w Calgary (Kanada) powstała w 1976 roku z tamtejszej misji duszpasterskiej.

2. MISJA DUSZPASTERSKA

Misja duszpasterska (*missio cum cura animarum*) jest instytucją prawnie ustanowioną przez *Exsul familia*⁴⁹. Jest to obecnie najbardziej rozpowszechniona forma organizacji duszpasterstwa migrantów. W samej Europie jest ich 1338. Misje polonijne występują przede wszystkim we Francji (ponad 70), w Wielkiej Brytanii (ok. 60), w Niemczech Za-

⁴⁷ Kan. 216 § 4; DPMC n. 33 § 1, 38.

⁴⁸ DPMC n. 33 § 1.

⁴⁹ EF II n. 34; Carretta, jw. s. 19-22.

chodnich (ok. 30), w Belgii (12), w Danii (3), a pojedynczo również w innych krajach⁵⁰. Ostatnio polonijne misje duszpasterskie powstały również w Kanadzie oraz w Stanach Zjednoczonych (San Francisco).

Misja ta, zwana też „lotną parafią”, nie ma tej trwałości ani samodzielności co parafia personalna, stąd biskup zakłada ją tam, gdzie grupa migrantów jest mniej liczna i rozproszona. Swoim zasięgiem terytorialnym obejmuje ona migrantów jednej lub kilku miejscowości, niekiedy diecezję, a wyjątkowo cały kraj. Często jest ona połączona osobowo z parafią terytorialną lub personalną. Wierni należący do misji mogą z całą swobodą korzystać z opieki misjonarza migrantów lub miejscowego proboszcza⁵¹.

Misjonarz, który kieruje misją, posiada władzę zwyczajną, analogiczną — z pewnymi jednak różnicami — do proboszczowskiej. Pod względem zakresu ma ona charakter personalno-terytorialny⁵².

Mimo że misja duszpasterska nie ma pełnych praw parafii, jest dla migrantów bardzo korzystna. Spełnia ona bowiem zasadnicze funkcje parafii, a nie wymaga tytułu środków materialnych na zakładanie i funkcjonowanie różnych instytucji parafialnych.

3. MISJA ZWYKŁA

Misja zwykła, zwana *missio sine cura animarum*, była najczęściej praktykowaną formą organizacji duszpasterstwa migrantów przed konstytucją apostolską *Exsul familia*, zwłaszcza we Francji i Niemczech. W duszpasterstwie polonijnym misje zwykłe występują obecnie w Australii, Nowej Zelandii oraz w NRD.

Misję zwykłą, zwaną też kapelanią, biskupi zakładają najczęściej w miejscach migracji czasowej, także sezonowej, a przy tym mniej licznej oraz rozproszonej. Polega ona na wykonywaniu wśród określonej personalnie i terytorialnie grupy migrantów posługi duszpasterskiej zleconej przez ordynariusza misjonarzowi migrantów⁵³.

Misjonarz posiada w tym wypadku władzę nie zwyczajną, ale delegowaną od biskupa, a niekiedy tylko od proboszcza. Nie ma on dlatego uprawnień proboszczowskich. Jego kompetencje określa szczegółowo biskup, który może ograniczyć działalność misjonarza tylko do niektórych, podstawowych funkcji duszpasterskich. Instrukcja *De pastoralis migratorum cura* zastrzega, że zgodnie z kan. 1096 ordynariusz ani pro-

⁵⁰ Por. *Duszpasterstwo polskie w świecie. Informator 1975*. Paris 1975.

⁵¹ EF II n. 34-36; DPMC n. 33 § 2, 39 § 3.

⁵² EF II n. 36; DPMC n. 39.

⁵³ EF II n. 33; DPMC n. 33 § 4, 40 § 1-2.

boszcz nie mogą udzielać misjonarzowi delegacji ogólnej do błogosławienia małżeństw⁵⁴. W celu uniknięcia potrzeby ciągłego odnoszenia się po delegację biskupi mianują niekiedy misjonarza wikariuszem tych parafii, gdzie spełnia on posługę duszpasterską.

Biskupi wielu krajów chętnie korzystają z tej formy duszpasterstwa migrantów, gdyż mają oni pełną swobodę w zakładaniu misji oraz w określaniu uprawnień jej duszpasterza, który spełnia czysto pomocniczą rolę wobec miejscowego proboszcza.

4. WIKARIUSZ WSPÓLPRACOWNIK

Praktyka duszpasterstwa migrantów poprzez wikariusza parafialnego sięga XII w. W nowszych czasach rozwinęła się ona szczególnie w Stanach Zjednoczonych i Australii. W tych krajach, a także w Anglii znajdują się nieliczne placówki duszpasterstwa polonijnego zorganizowane w tej właśnie formie.

Prawo posoborowe poleca biskupom ustanowić misjonarza migrantów wikariuszem współpracownikiem w tych parafiach, gdzie jest wystarczająco duża liczba migrantów. W zależności od potrzeb misjonarz może być wikariuszem jednej lub nawet kilku parafii terytorialnych. Z zasady jest on wtedy współpracownikiem proboszcza jedynie w stosunku do danej grupy migrantów⁵⁵.

Uprawnienia misjonarza jako wikariusza określają ogólne przepisy prawa powszechnego i partykularnego. Prawo zastrzega jednak, aby wikariuszowi zapewnić czas i odpowiednie środki dla owocnego wykonywania posługi wśród migrantów⁵⁶.

5. PARAFIA TERYTORIALNO-ETNICZNA

Charakterystyczną formą duszpasterstwa migrantów jest parafia terytorialna powierzona misjonarzowi migrantów. Stosuje się ją wtedy, gdy znaczną część wiernych danej parafii stanowi określona grupa migrantów. Proboszczem tej parafii jest misjonarz, który sprawuje opiekę nad ogółem wiernych danej parafii, ale równocześnie uwzględnia szczególne potrzeby migrantów, otaczając ich dodatkową opieką⁵⁷.

W duszpasterstwie polonijnym ta forma duszpasterstwa występuje

⁵⁴ DPMC n. 40 § 1-2 oraz nota 70.

⁵⁵ Tamże n. 33 § 5, 41.

⁵⁶ Tamże n. 41.

⁵⁷ Tamże n. 33 § 3.

powszechnie w Brazylii i Argentynie, a w pojedynczych wypadkach również w innych krajach⁵⁸.

Ten sposób duszpasterstwa migrantów jest odpowiedni z tej racji, że dzięki niemu unika się nadmiernego dzielenia wiernych na liczne wspólnoty i mnożenia duszpasterzy na tym samym terytorium, co ma duże znaczenie w krajach, gdzie brak dostatecznej liczby kapłanów.

6. INNE FORMY DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW

Przedstawione formy organizacji duszpasterstwa migrantów występują często w różnych odmianach i kombinacjach. Nadto istnieją jeszcze inne formy częściowego przynajmniej zabezpieczenia potrzeb duchowych migrantów wśród przyjętych w duszpasterstwie polonijnym. Należy wymienić m. in. istniejące w niektórych krajach polskie kościoły rektoralne oraz kaplice (np. zakonne, szpitalne), a także doraźną pomoc kapłanów w mniejszych skupiskach Polonii (np. tureckim Adampolu) czy organizowanie spowiedzi w języku polskim w niektórych kościołach wielkich miast europejskich.

Przedstawione formy placówek duszpasterstwa migrantów różnią się między sobą strukturą, autonomią, trwałością oraz zakresem władzy ich duszpasterza. Dzięki nim biskupi mogą dostosować duszpasterstwo migrantów do warunków własnych diecezji. Przy wyborze konkretnej formy winni oni uzgodnić potrzeby grupy migrantów z dobrem Kościoła lokalnego.

Na zakończenie należy dodać, że placówki duszpasterstwa polonijnego nie obejmują wszystkich polskich migrantów. Z racji nadmiernego rozproszenia Polaków, a także z braku polskich kapłanów w niektórych krajach zachodzi potrzeba, aby naszymi emigrantami zajęli się w sposób szczególny miejscowi proboszczowie. Wielu z nich, zwłaszcza w NRD, Kanadzie i południowej Francji, wykazuje w tej dziedzinie dużo inicjatywy oraz starań.

Wszystkim duszpasterzom polonijnym należy się uznanie oraz wdzięczność za ich wyjątkowo trudną pracę duszpasterską, która wymaga nie tylko dużego wysiłku, lecz także podjęcia tułaczego życia migranta.

⁵⁸ Tamże n. 33.

LEGAT STATUS OF POLISH MISSIONARY ENTERPRISES ABROAD

Summary

I. The practice of special pastoral care of migrants dates back to the 8th century, while the appropriate legislation had been created since the Fourth Lateran Council (1215), the resolutions of which were included in the Code of Canon Law (Canon 216, section 4). It was, however, only an Apostolic Constitution *Ersul familia* (1952) that defined the entire legal organization and actual principles of ministering to migrants. Bishops' duties in this particular field were accentuated by the Second Vatican Council and the post-Council legislation.

At the foundation of pastoral care of migrants which constitutes a regular church institution are the doctrine, ecclesiastical law and elements of natural law. Aware of this the Church respects and defends ethnic values, the native tongue of migrants in particular and tends to provide them with pastoral care of their own priests.

II. To avoid conflict between the migrants and the local communities the legislator determines the principles whereby missionary enterprises function and are managed. Such enterprises ought to be closely associated with dioceses in the country of immigration, maintaining at the same time spiritual links with the Church in the country of emigration. Pastoral care should combine the principle of unity with the specific ethnic needs, or individual character of actual ministering. The enterprises themselves are per se temporary, though actually fairly stable. They ought to protect migrants against rapid assimilation, permitting at the same time their natural integration.

III. Groups of Polish migrants constitute church communities organized, according to the country, in form of the personal parish, pastoral mission (*missio cum cura animarum*), ordinary mission (*missio sine cura animarum*), vicariate, territorial-ethnic mission and others. In those places where special pastoral care of migrants is lacking, the local parish priest ought to minister to them.